

İZMİR'DEKİ SUİKAST GİRİŞİMİ SIRASINDA REİSİCUMHUR MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN İZMİR GEZİSİ VE ONUN SUİKASTI NASIL KARŞILADIĞINA İLİŞKİN BİR ANI

Kemal ARI

Atatürk'ün yurt gezileri arasında, kamuoyunu büyük endişe ve tedirginliğe sürükleyenlerden birisi de, kuşkusuz, İzmir Suikasti girişimi sırasındaki, İzmir gezisidir. Yakındönem Türkiye Tarihi'nde İzmir Suikasti girişiminin nedenleri ve buna dayalı olarak Ankara İstiklal Mahkemesi'nce yapılan yargılamalar¹, olumlu-olumsuz bir tartışma dönemi yaratmıştır². Türk siyasal yaşamının, yaklaşık yüzyıllık eğilimi ve gelişimi; bu eğilim ve gelişimin, Türk toplumunun bünyesinde yarattığı zorlamalar ve sarsıntılar; o zamana değin, toplumun tarihsel yazgısının oluşumunda büyük rol oynamış olan bazı kişilerdeki ruh kırgınlığını ve bu kırgınlığın tepkiye dönme evresi diye nitelendirilebilecek bu olayın nedenlerini pek de anlaşılmasız kılmıyor. Böyle olunca da insan, Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk'ta belirttiği: "*Milli Mücadeleye beraber başlayan yolculardan bazıları, milli hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekamülünde, kendi ruhiyat ve fikiriyatının ithatı hududu bittikçe, bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir*"³ sözlerini anımsamadan edemiyor.

Yeni Türkiye'nin atılımcı yenileşme hareketleriyle, ilk andan buyana ortaya çıkan türlü karışıklıklar, çetin didişmeler sonrasın-

¹ Konu ile ilgili olarak bkz: E.Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1982, ss.329; yeni ve genişletilmiş baskısı: *İstiklal Mahkemeleri*, C.I.II (1920-1927), D.E.Ün. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens.yay., Ankara, 1988, ss.423-427; ayrıca bkz: Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri* (1924-1930), Ankara, 1972, ss.189-215.

² Başlıcaları için bkz: Kılıç Ali, *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, İstanbul, 1955; Feridun Kandemir, *İzmir Suikastinin İçyüzü*, 2 cilt, İstanbul, 1955 Azmi Nihat Erman, *İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul, 1971.

³ M.K. Atatürk, *Nutuk*, C.I (1919-1920), 14.baskı, Türk Devrim Tarihi Ens. yay., İstanbul, 1982, s.16.

da, 1926 yılının ilk aylarında bir huzur havası esiyor gibiydi. Önce Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve programın yayınlanmasıyla birlikte kamuoyunda oluşan çalkantılar, Doğu Anadolu'da çıkan Şeyh Sait İsyanı ile, çağdaşlaşma hareketlerini yok etmeye yönelik eylemsel girişimlerin yarattığı tedirginlik ve daha Takrir-ı Sükun Kanunu ve bu kanunun uygulanmaya konulmasıyla birlikte, yeni parti ile isyan girişimi arasında bir bağ kurma çabalarının yarattığı karmaşa ve nihayet Şapka Devrimi'nin ülkenin değişik kesimlerinde estirdiği soğuk hava yeni yıla girerken durmuş gibi görünmesine karşın, yeni Türkiye'nin çağdaşlaşma, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma yolunda attığı sert adımların yarattığı sarsıntıların, bazı kişiliklerde oluşturduğu birikim, her an patlama eğilimi içinde bulunuyordu⁴. İçin için gelişen bu tepki, Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yapılan reform hareketlerinin halk üzerindeki etkisini anlamak, yeni değişikliklerin uygulanabilme başarısını saptamak amacıyla, 1926 yılı ortalarında yaptığı bir yurt gezisi sırasında kendisini gösterdi⁵.

Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa, 7 Mayıs 1926 günü, kendini uğurlayan alkışlar arasında, Ankara İstasyonu'ndan özel bir trenle ayrıldı. Bu sıralar Başvekil İsmet Paşa da, meclisin tatile girmesinden yararlanarak, geniş bir yurt gezisine çıkmıştı. Kamuoyunda İzmir ve çevresinde yapılmakta olan donanma tatbikatı konuşulmaktaydı⁶. Ankara'dan Konya'ya gelen Gazi, oradan ayrıldıktan sonra Tarsus üzerinden Mersin'e geçmiş; İstanbul'dan Mersin'e gönderilmiş olan Ertuğrul Yatı'yla Silifke'ye geçmiş, Tekir Köyü'nde kurmakta olduğu çiftliğinde, birkaç gün kalmıştı⁷. Tekrar yola çıkan Gazi, Ceyhan, Adana gibi yerleri gezip incelemelerde bulunmuş; Adana'dan tekrar Konya'ya dönmüş, 17-18 Mayıs gecesini burada geçirmişti⁸. Konya'dan hareket ederek, Bozöyük üzerinden Bursa'ya geçildi. Bir süre Bursa'da ve Mudanya'da dinlenen Gazi, burada İstanbul gibi birçok yerden kendisini ziyarete gelen ve ta'zimâtlarını bildiren heyetleri kabul etti. Türkiye'nin ilk gezici sergisinin düzenlendiği Gülcemal Vapuru'ndaki sergiyi gezdi⁹. Gazi, 13 Haziran gününe

⁴ Bkz. M.Galoğlu, *a.g.e.*, ççşt. sayf.

⁵ Bz. Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, İş Bank.Yay., Ankara, 1975.

⁶ M.Galoğlu, *a.g.e.*, s.189.

⁷ M.Önder, *Atatürk Konya'da*, Atatürk.Araş.Merk. yay., Ankara, 1989,s.92.

⁸ Bkz: M.Önder, *a.g.e.*, ss.92-94, bkz: *Atatürk Konya'da*, Selçuk Üni.yay., Konya, 1986, s.57.

⁹ F.Kandemir, *a.g.e.*, s.4.

kadar Bursa'da kaldı. O Bursa'dayken, İzmir'den gelen bir heyeti de kabul etti. Anadolu gazesinin yazdığına göre, "Ebedi halaskarımız, müncî-i azam, dahi Reisicumhurumuz Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne İzmir ve havalisinin ezeli ta'zîmâtını arz ve şehrimize lütfen teşrif buyurmalarını niyaz etmek üzere", İzmir Belediye Başkanı Aziz, Denizli Mebusu ve Anadolu gazetesinin sahibi Haydar Rüştü (Öktem), Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) Onbirinci Mıntıka Müfettişi Doktor Sadrettin, CHF Vilayet Mutemed Vekili Hacı Hüseyin, Ticaret ve Sanayi Odası Reisi Balcızaade Hakkı Bey'lerden oluşan heyet¹⁰, Gazi'yi İzmir'e davet etti; daveti kabul eden Gazi, gezisine İzmir ve çevresinde devam etmek için Bursa'dan Balıkesir'e doğru yola çıktı¹¹.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e gelerek incelemelerde bulunmak ve halkla temas kurmak için İzmir'e doğru yola çıkışı, İzmir kamuoyunda büyük bir sevinç ve heyecan yarattı. Bu dönemde İzmir'de çıkmakta olan üç önemli gazete, yani Anadolu, Hizmet ve Ahenk, bu coşku ve sevinç içinde, heyecan dolu yazılar yazmakta, onun yolculuğunu, ayrıntılarıyla okuyucuya duyurmaktaydılar. Gazi'nin 15 Haziran günü İzmir'e geleceği ve bu nedenle aynı gün Balıkesir'den hareket ettiği yolundaki haberler, İzmirli'leri coşkun bir sevince boğdu. Ahenk, "İstikbal Hazırlıkları" başlığı altında, "Yarın (15 Haziran) Gazi'nin İzmirimizi teşriflerinden haberdar olan" halkın, günlerden beri hazırlıklarına devam etmekte olduğunu yazıyordu¹².

Hizmet gazetesi bir gün sonraki sayısında, Gazi'nin hangi gün İzmir'de olacağı konusunda, iki ayrı haberi birden okuyucularına duyurdu. Gazetenin ilk sayfasında Gazi'nin Balıkesir'den hareket ettiği, onun ancak öğleden sonra saat 4'de İzmir'de olabileceği, yapılan onca hazırlıktan sonra kentin "bir gelin manzarası arzetymekte" olduğu yazarken; aynı sayının üçüncü sayfasında, İzmir Valisi Kazım Paşa'nın (Dirik) Gazi'nin bir gün gecikerek, ertesi gün

¹⁰ Anadolu, 9 Haziran 1926

¹¹ Bkz. M.Önder, *Atatürk'ün...*, s.195; Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi* (1918-1938), TTK yay., Ankara 1983, s.457.

¹² *Ahenk*, 14 Haziran 1926.

(16 Haziran) saat takriben 16'dan sonra İzmir'de olacağına ilişkin bildirisini yer alıyordu¹³. Bu çelişkili durumdan da anlaşılacağı gibi, gazetenin birinci sayfasının basımı tamamlandıktan sonra, Kazım Paşa'nın Gazi'nin gecikeceğine ilişkin bildirisini gazeteye ulaştırmış; değişen haber, ancak üçüncü sayfada düzeltilebilmişti¹⁴.

Vali Kazım Paşa'nın açıklamasıyla, Gazi'nin İzmir'e gelmesinin bir gün gecikmiş olduğu resmen kesinlik kazandı. Ama kamuoyunda gecikmenin olağan bir gelişme olabileceği düşünülüyordu, bu değişiklik ne bir kuşku uyandırdı, ne de kötüye yoruldu.

Gerçekte ise, Mustafa Kemal Paşa eldeki program gereği Balıkesir'den hareket edecekken, İzmir Valisi Kazım Paşa'dan "*şahs-ı devletlerine tertip edildiği anlaşılan melunane bir suikast teşebbüsü ortaya çıkarılmış olduğundan, lütfen hareketlerin tehirini*" rica eden bir telgraf almış¹⁵, geziyi bir gün geciktiren Gazi ile Kazım Paşa'nın karşılıklı olarak telgraf aracılığıyla haberleşmeleriyle olayın -Kandemir'in deyişiyle- "*çok daha mühim ve şumüllü olduğu*"¹⁶ anlaşılmıştı. Olayın yurt ölçüsünde yaratacağı kaygı ve tepkinin boyutları bilinemediğinden, -ilgili makam ve kişilerin dışında- hemen açıklanmayarak gizli tutulmuştu. Dolayısıyla, İzmir Valisi Kazım Paşa'nın Hizmet'te yayınlanan bildirisini de olabilecek gelişmelere karşılık, Gazi'nin gecikeceği şeklinde, bir zorunluluk gereği duyurulmuştu. Gerçekte ise bu saatlerde İzmir'de tutuklamalar yapılmış, olay ilgili yerlere duyurularak, önlemler alınmış; İzmir polis müdürlüğü yoğun ve gizli bir çalışma içine girmişti¹⁷.

Gazi'nin bir gün gecikmeli olarak İzmir'e geleceği haberine karşın, hazırlıklar bütün hızıyla devam ediyordu. Bir taraftan olayın müretteplerinin yakalanması için aramalar ve tutuklamalar devam eder, yeni tertibatlar alınırken, bir yandan da Gazi'ye düzenlenecek karşılama töreni için, "Gazi'ye İstikbal Programı" gazetelerde yer alıyordu. Bu programa göre, İzmir Valisi Kazım Paşa, deniz ve hava gücünden birer askeri temsilci ile, sivillerden oluşacak

¹³ Hizmet, 15 Haziran 1926

¹⁴ Hizmet, 16 Haziran 1926

¹⁵ Bkz. E.Aybars, a.g.e., C.I-II, s.424; U.Kocatürk, a.g.e., s.457.

¹⁶ F.Kandemir, a.g.e., s.4

¹⁷ Bkz. E.Aybars, a.g.e., s.432

bir heyet Gazi'yi karşılamak için Manisa'ya gidecekti. Gazi trenden Basmane İstasyonu'ndan inecekti. Tren istasyonu önünde düzenlenecek karşılama töreninde, sivil ve askeri erkanın hangi düzeninde yer alacağı, programda belirlenmişti : "Merasime iştirak edecek memurin-i mülkiye, heyet ve cemiyet-i muhtelifiye mensup zevatın", jaket ve redingot giymeleri zorunluydu. Şapkalar silindir ya da melon biçiminde olacaktı. Jaketi olanlar, siyah elbise üzerine melon şapka giymek koşuluyla törende yer alabileceklerdi. Bu kıyafet düzenine uymayan ve bunun dışında kalan zevat öndeki mevkiide yer alamayacaktı. Gazi'yi karşılayacak teşrifat heyeti, Jandarma Komutanı, Polis Müdürü, Adli Kısım Reisleri ve Cumhuriyet Halk Fırkası Merkezi'nden Ziya ve Muammer Beyler'den oluşmaktaydı¹⁸. Gazi'nin İzmir'e gelişi şerefine gece kentte yapılacak şenliklerin ve fener alayının programı da belirlenmişti¹⁹. İzmir'in içinde, çevre ilçe, kasaba ve köylerde boy boy taklar yapılmış, her taraf temizlenmiş ve süslenmişti. Böylesine bir tablo ve kamuoyuna yansımayan gelişmelerle İzmir, aynı anda hem sevinç ve heyecanı, hem kasvet ve sıkıntıyı yaşıyordu.

İzmir'de bu durum sürerken, gezisini bir gün ertelemiş olan Mustafa Kemal Paşa, 15 Haziran günü saat 7 sıralarında, özel bir trenle Balıkesir'den hareket etti. Yanında, kendisini İzmir'e davet eden heyet de vardı²⁰. Soma'dan geçen tren, Akhisar üzerinden Manisa'ya geldi. Bu yolculuk sırasında Gazi, kendisini bekleyen halkla temasta bulundu, onlarla oturdu, konuştu. 16 Haziran günü sabahtan gelen Gazi'nin onuruna, Manisa baştan aşağı donatılmıştı. Gazi hükümet konağında karşılandı, onuruna verilen yemeğe katıldıktan sonra Manisa'dan aynı gün hareket etti. İzmir il sınırının yakınlarında altmış kadar avcı ile İzmir Valisi Kazım Paşa karşıladı. Kazım Paşa'yı yanına alan Gazi, Menemen'e geldi ve burada Gazi'ye İzmir'den Kazım Paşa ile hareket etmiş olan heyet de katıldı. Suikast girişimini bir gün öncesinden bilen ve bunu birlikte gittiği heyetten saklayan Kazım Paşa, Menemen'e geldiğinde heyetten ayrılmış ve "*Ret-sicumhuru vilayet hududunda karşılamak mukadderdir*" diyerek

¹⁸ *Ahenk, Anadolu ve Hizmet* 15 Haziran 1926 trh. sayıları.

¹⁹ Aynı Sayılar

²⁰ *Anadolu*, 17 Haziran 1926.

yola devam etmiş²¹; Gazi'ye katılıp, Menemen'e gelinceye kadar geçen sürede, Gazi'ye olay hakkında bilgi vermişti. Olayı Kazım Paşa'dan öğrenen Gazi, çevresindekilere olayı Menemen'de açıklamış ve onlar da bu "hatınce" girişim karşısında adeta donup kalmışlardı²².

Bir süre Menemen'de dinlenen Gazi İzmir'e doğru tekrar harekete geçince, "kuvvetli bir teyyare filosu" selam uçuşu yaptı. Öğleden sonra saat 7.50'de Karşıyaka'ya ulaşıldı. Gazi burada Belediye Başkanı Fikri Bey tarafından karşılandı. Kısa bir an Karşıyaka'da durulduktan sonra tekrar hareket edildi ve tren Bayraklı güzergahı boyunca sıralanmış halkın coşkun "tezahüratı" arasında, 8.15'te Basmane İstasyonu'na girdi²³. Tren İzmir'e girerken Bahri Baba'dan toplar atılmış, vapurlar düdükleleriyle halkın coşkun tezahüratına katılarak ortalığı adeta çınlatmış; uçaklar sürekli olarak "istikbal" uçuşları yapmışlardı²⁴. Anadolu gazetesi bu manzarayı "Sevgili ve büyük reitsicumhurumuz İzmir yollarında muhabbetle yürürken, mehmetçiğin gürleyen topu İzmir afaklarından; fedakar teyyarecilerimiz de başları üstünden hürmet ve selamlarını arz ve iblağ ediyorlardı" biçiminde anlatmıştı²⁵. Halkın coşkun tezahüratı yanında, olabilecek yeni bir komploya karşı polis müdüriyeti olağanüstü bir gayret harcıyordu²⁶. Gazi, Basmane İstasyonu'nda trenden indi. Onu gören halk coşmuştu. Vali Muavini Halit Bey, Meclis-i Umumi azaları ve diğer önde gelen kişilerle ilgilenen Gazi, polis ve jandarma kıtalarını selamladı²⁷; özellikle, genç ve dinç mekteplilerle ilgilendi. Kendisine eşlik eden mızıkacı bir süvari müfrezesi eşliğinde ve halkın aralıksız alkışları arasında, Çorakkapı merkezinde otomobiline bindi²⁸.

Basmane civarı, Tilkilik, Keçeciler, Mezarlıkbaşı, Balcılar, Başdurak, Kemeraltı, Park, Kordon gibi onun geçeceği güzergah kadın, erkek, çoluk-çocuk İzmirliyle dolmuştu. Her taraf beyaz ve

21 Moskova Sefiri Zekai Bey'in anlattıklarından; *Anadolu*, 24 Haziran 1926.

22 *Anadolu*, aynı sayı.

23 *Ahenk*, *Anadolu* ve *Hizmet* 17 Haziran 1926 tarihli sayılar.

24 *Ahenk*, aynı sayı.

25 *Anadolu*, aynı sayı.

26 Kılıç Ali, *a.g.e.*, s.42.

27 *Ahenk*, aynı sayı.

28 *Anadolu*, aynı sayı.

kırmızı taklarla süslenmişti 29. Basmane İstasyonu'ndan itibaren Tilkilik, Başdurak, Kemeraltı, Hükümet Konağı ve Kordonboyu güzergahını izleyerek Gazi, Naim Palas'a geldi. Otele cumhurreisliği forsu çekildi³⁰. Yol boyunca İzmirli'lerin Gazi'ye gösterdikleri tezahürat, onun şanına yakışacak derecede büyüktü³¹. Teyyare filosu Naim Palas üzerinden selam uçuşu yapmaktaydı. Halk : "Yüce Kahraman, Büyük Reis, Yaşa Yaşa!" diye otel önündeki yoldan ve kayıklar içinde denizden tezahürat yapıyor, ortalık çınliyordu. Bundan etkilenen Gazi, otelin kapısına çıkarak halkı selamladı³². Naim Palas'ta Belediye, Gazi onuruna bir ziyafet verdi. Hem ziyafet hem de halkın şenliği, geç vakitlere kadar devam etti³³.

Bu coşkunkluk dolu kampanyaya, heyecan dolu yazılarla İzmir gazeteleri de katıldılar, Gazetelerde, Bursa'dan itibaren Gazi İzmir'e yaklaştıkça, "Türkler'in ulu münci ve halaskarı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yolculuk evreleri, ayrıntılarıyla veriliyordu. Diğer gazetelere göre, onun İzmir'e gelişini daha heyecanla karşıladığı anlaşılan Anadolu gazetesi, kırmızı mürekkeple basılmış o günkü özel sayısına, Gazi'nin güzel bir fotoğrafını koymuş, "Büyük Gazi'ye" başlığıyla, yirmi satırlık bir methiye yayınlamıştı. Methiyenin bir dizisinde şunlar söyleniyordu: "Asırların içinden ananeler tarihler, / Seni anacaklardır, Dumlupınar galibi!"³⁴. Gazetelerdeki düz yazılarda da aynı coşkunkluk dolu anlatımlar vardı. Örneğin Hizmet'te Zeynel Besim, "Hoşgeldin Gazi" başlıklı yazısında şunları yazıyordu: "Sen senelerce İzmir, İzmir diye ağladın. Şimdi de sevgili İzmir'in seni sine-i muhabbetine basmakla müftehirdir. Paşam, yüzünü görmek ve sesini işitmek için etrafında pervaneler gibi dönen şu halkın çehresine bak; orada en ilahî, en ulvî, en samimî ve en ateşli muhabbetlerin asarını göreceksin. Paşam, İzmirli'ler senin o bütün cihana sığmayarak... tevsik ve tarif edilemeyecek kadar yüksek namını en sevdalı, en heyecanbahş bir şîr gibi her dem terennüm eden İzmirli'ler bugün maalesef adetleri pek mahdut ve fakat çok mesut günlerinden birisini daha yaşamakla bahtiyardır"³⁵.

29 *Aherk*, aynı sayı.

30 *Anadolu*, aynı sayı.

31 *Aherk*, aynı sayı.

32 *Aherk*, aynı sayı.

33 *Anadolu*, aynı sayı.

34 *Anadolu*, aynı sayı.

35 *Hizmet*, 17 Haziran 1926.

Hükümet, 18 Haziran 1926 günü bir *tebliğ-i resmi* ile, Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik suikast girişimini kamuoyuna duyurdu³⁶. Bu açıklama, kısa sürede yurdun dört yanında büyük bir şok etkisi yarattı. İzmir kamuoyunda, yurdun dört yanında ortaya çıkan kaygı, kuşku ve tedirginlikten başka, Gazi gibi Türkiye'yi kurtaran bir insana suikast girişiminin, kendi kentlerinde ortaya çıkmasından dolayı oluşan üzüntü ve utanma duygusu egemendi. Olayı düzenlemeye çalışanların yakalanmış oluşu, bir parça olsun yürekleri ferahlatıyordu. İzmir Valisi Kazım Paşa, bir İzmir gazetesine verdiği demeçte, şunları anlatmıştı: "*Gazi Paşa hazretlerinin İzmir'i teşriiflerinden 24 saat evvel bu teşebbüsten haberdar oldum. Bu müessif vakanın hazırlıklarını nazar-ı dikkate alarak, o gece yanıma aldığım muayyen memurlarla beraber, sabaha kadar sükunetle çalıştık... Bu tevkifat, ancak Gazi'miz, büyük müncimizin İzmir'i teşriiflerinden sonra tek-tük şehir mahiyetine şayi olabilmıştır*"³⁷.

18 Haziran tarihli gazeteler, Ankara İstiklal Mahkemesi'nin Ankara'dan hareket ettiğini, gelen heyeti İzmir'de Vali Paşa ve Belediye Başkanı'nın karşıladığını yazıyorlardı³⁸; ama, İstiklal Mahkemesi'nin, böyle bir suikast girişimi üzerine hareket etmiş olabileceği akıllara gelmiyordu³⁹. Aynı gün Gazi, akşam üzeri saat beşte hükümet dairesine geldi. Hükümet dairesinin önünde toplanan ve olayı duyan halk, Gazi'ye coşkun bir tezahüratta bulundu. Şehirde bulunan mebusları, sivil asker bürokratları, belediye heyetini ve çevre illerden gelen heyetleri, basın mensuplarını, çeşitli cemiyetlerin temsilcilerini kabul etti⁴⁰. Bu sırada tutuklananlar, polis dairesindeydiler. Ahenk, Gazi'nin psikolojik durumu hakkında şunları yazıyordu: "*Yüce Gazimiz müsterih, memnun ve besüşdurlar. Bu ana kadar şereflerine verilen bütün ziyafetlere gitmişler ve misafirlerle çok samimi hasbihallerde bulunmuşlardır*"⁴¹.

³⁶ Bkz. E. Aybars, *a.g.e.*, ss.425,426.

³⁷ *Hizmet*, 20 Haziran 1926

³⁸ *Anadolu ve Ahenk*, 18 Haziran 1926

³⁹ Bkz. Kılıç Ali, *a.g.e.*, ss.33-41.

⁴⁰ *Ahenk*, aynı sayı.

⁴¹ *Ahenk*, aynı sayı.

19 Haziran günü Gazi, suikast ile ilgili olarak, Anadolu Ajansı'na bir demeç verdi. Suikası girişimi nedeniyle pek çok yerden gelen telgraf ve mektuplardan "mütehassis" ve "minnettar" olduğunu belirten Gazi, şöyle devam etti: "*Teşebbüs-ü elimin, benim şahsımdan ziyade mukaddes cumhuriyetimize ve onun istinad ettiği ali prensiplerimize müteveccih bulunduğu şüphe yoktur... Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır; fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır ve Türk Milleti emniyet ve saadeti ni zâmin prensiplerle medeniyet yolunda, tereddütsüz yürümeye devam edecektir*"⁴².

20 Haziran günü, Gazi'ye yapılmak istenen suikastı 'telin' amacıyla İzmir'de büyük bir miting düzenlendi. Çevre illerde ve ilçelerde de günlerce süren bu mitinglerde alınan kararları Gazi'ye arz ve iblağa memur edilen heyete Gazi: "*Beni öldürürlerse, vatandaşlarımın intikamını alacaklarından eminim...*" diye başlayan ünlü konuşmasını yaptı⁴³.

İzmir Avcılar Kulübü Gazi'ye taziyetlerini bildirerek, altın ve gümüş karışımı bir rozet takdim etti. Gazi Çeşme'ye geçmeyi, ılıcalarından yararlanmayı, bu arada da av merasimleri düzenlemeyi düşünüyordu⁴⁴. 30 Haziran gününe kadar İzmir'de kalan Gazi, geçen süre içinde, İstiklal Mahkemesi üyeleriyle de sık sık buluştu⁴⁵.

Gazi, 30 Haziran 1926 günü Çeşme'ye geldi. Bu yolculukta Gazi'ye Başvekil İsmet Paşa, Kazım Paşa, Ardahan Mebusu Tahsin Bey, Kocaeli Mebusu ve CHF Katib-i Umumisi Saffet Bey'le, 11.Mıntika Şubesi Müfettişi Sadrettin Bey ve mutemed vekili Hacı Hüseyin Bey refakat ediyordu⁴⁶. 90 kilometre uzunluğundaki İzmir-Çeşme şosesi üzerinde, onbeşten fazla tak hazırlanmıştı. Anadolu gazetesi, bu yolculuk hakkında şunları yazmak'ıydı: "*Yollar ırkek, kadın, çoluk-çocuklarla kaplanmıştır. Hepsi meserret göz yaşlarıyla halaskar*

⁴² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.III, Ankara, 1981, s.119, E.Aybars, a.g.e., s.431.

⁴³ Atatürk'ün Söylev ve ..., C.II, Ankara, 1981, s.259.

⁴⁴ Anadolu, 20 Haziran 1926

⁴⁵ Anadolu, 24 Haziran 1926

⁴⁶ Anadolu, 1 Temmuz 1926

larını selamlıyorlardı. Seferihisar kazası halkı, 30 kilometre mesafeyi katederek... Büyük gazi'yi selamlamışlardır. Muhtelif yollarla ve bilhassa Seferihisarlılar'ın bulunduğu yerde zeybek oyunları oynamış ve muhterem reisicumhurumuz tarafından takdire mazhar olunmuştur. Ilıca'daki halk da aynı samimi ve kalbi tezahüratla Gazimizi karşılamıştır. Her taraf elektrikle tenvir edilmiş, büyük ve muazzam bir şehir manzarası arz ediliyor. Halkın Gazimize karşı tezahüratı her türlü tasvirin fevkindedir. Çeşme halkı kamilen Ilıca'ya kadar gelerek, nihayetsiz bir sürur ve teşebbüs ile, büyük Gazi'lerini bağırlarına basmışlardır"⁴⁷.

Çeşme'de gece için bir fener alayı hazırlandı. İzmir'den bir bando ve mızıkacı grubu da, Çeşme'ye gitti. Gerek yolculuğun ve gerekse halkın Gazi'ye gösterdiği ilgi ve tezahüratın filmi alındı⁴⁸.

Çeşme'de kaldığı sürece Gazi, Çeşme ılıcalarından yararlandı. Suikast ile ilgili yargulamaların gelişmelerinden, yakından ilgilendi. İzmir Avcılar Kulübü'nden gelen bir avcı heyeti ile av merasimine çıktı⁴⁹. 3 Temmuz günü Urla'ya gitti. Gazi'nin geleceğini haber alan Urlalılar, güzergahın her bir yanını özenle temizlemişlerdi. Daha sonra tekrar Çeşme'ye dönen Gazi, sık sık halkın arasına katıldı. Halkla birlikte açık salonlarda, sinema izledi. Anadolu gazetesi, köylerden gelen ve ilk kez sinema ve Gazi'yi gören halkın, pek şaşırması olduğunu yazmaktadır⁵⁰. Suikast girişiminde rol oynadıklarından kuşkulanıp tutuklanan Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Rüştü Paşa'nın yargılanmalarında (3 Temmuz) Gazi, Çeşme'de bulunuyordu⁵¹.

Çeşme'de bulunan ve burada dinlenen Gazi, 8 Temmuz Perşembe günü, İzmir'e döndü. Geceyi Kordon'daki Naim Palas'ta geçirdi; 9 Temmuz cuma günü öğleden sonra, saat iki sıralarında, özel bir trenle Ankara'ya hareket etti. Gazi'nin arzusu üzerine, bir merasim düzenlenmedi. Basmane İstasyonu'nda İzmir'den ayrılan Gazi'yi, Vali

⁴⁷ Anadolu, aynı sayı.

⁴⁸ Anadolu, 2 Temmuz 1926

⁴⁹ Anadolu, aynı sayı.

⁵⁰ Anadolu, 4 Temmuz 1926.

⁵¹ Bkz. E. Aybars, a.g.e., ss.444-445.

Kazım Paşa, Belediye Reisi Aziz, Mevki-1 Müstahkem Kumandanı Ali Fuat Bey, mülki ve askeri erkan, İstiklal Mahkemesi üyeleri, İzmir'de bulunan mebuslar ve Aksaray'dan Çeşme'ye gelerek Gazi ile görüşmüş ve arz-ı tazimat eylemiş olan Aksaray heyeti uğurladı. Trende Gazi'ye Başvekil İsmet Paşa ile Prag Sefiri Vasıf ve İzmir Mebusu Osmanzade Hamdi Bey'ler eşlik ediyorlardı⁵².

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'deki suikast girişimi sırasındaki İzmir gezisi, 16 Haziran-9 Temmuz 1926 tarihleri arasında toplam 24 gün sürmüştür. Bunun 8 günü Çeşme'de, bir günü de Urla'da geçmiştir. Yeni Türkiye'nin kurucusu bu büyük insanın, kamuoyunu en çok tedirgin eden ve kuşkulara düşüren bu gezisi sırasında, bazı kaynaklar, suikastçilerin önde gelenleriyle görüştiklerini yazarlar⁵³. Dönemin çağdaş kaynaklarında böyle bir görüşme olayına rastlanmıyor.

Anadolu gazetesi, suikast girişiminden yaklaşık bir hafta kadar sonra, Gazi İzmir'e gelirken, onu karşılamak için vali Kazım Paşa ile yola çıkan heyette bulunan Moskova Sefiri Zekai (Apaydın) Bey'e ait bir anıyı, "Gazi Suikasti Nasıl Karşıladi" başlığı altında yayınladı. Aşağıda olduğu gibi verdiğimiz bu anı, hem olayın üzerinden bir hafta gibi kısa bir süre geçmesinden sonra anlatıldığından dolayı, hem de Gazi'nin psikolojik durumunu göstermesi açısından, kuşkusuz önemlidir.

⁵² *Anadolu*, 11 Temmuz 1926.

⁵³ Örneğin, bkz: K.Ali, *a.g.e.*, s.41; F.Kandemir, *a.g.e.*, ss.18-19.

GAZİ SUİKASTİ NASIL KARŞILADI ?

Gazi'yi karşılamaya gidiyorduk. Hususi trende ben, Hariciye vekilimiz, İzmir Belediye Reisi, Vali, Halk Fırkası Mutemedi Sadrettin ve daha birçok zevat vardı. Hepimiz Gazi'ye mülaki olacağımızı düşündükçe, birer çocuk gibi seviniyorduk.

Az sonra tren, Menemen İstasyonu'na vasil oldu. Gazi İzmir Şehri namına buradan istikbal edilecekti.

Trenden indik. İzmir Valisi Kâzım Paşa da bizimle beraberdi. Fakat trenden iner inmez bizi selamladı:

"Reisicumhuru vilayetin hududunda karşılamak mukadderdir. Bunun için ben otomobille bir istasyon daha ileri gitmeye mecburum", dedi ve derhal otomobiline bindi ve yollandı. Hal ve tavrı son derece sakindi. Bittabi hepimiz de:

"Eee... Madem ki manası böyleymiş!..." dedik ve valinin hareketini fazla alakadar olunmayacak derecede basit ve tabi bulduk.

Saat tam beşe on vardı. Tren Menemen İstasyonu'na muvasalat etti. Gazi'nin vagonuna koştuk. Bizi herzamanki gibi beşuş ve güler yüzlü simasıyla karşıladı, hepimize ayrı ayrı iltifat etti.

On dakika sonra, o ve biz İzmir'e gidiyorduk. Fakat vagona mutad olmayan bir hava var gibiydi. Herkes susuyor, kulaktan kulağa bir fıs fıs... Acaba ne var? Ne var? Tam düşünceye dalmak üzere idim ki, Gazi'nin o çok samimi ve ruha yakın sesini duydum:

- Nasıl? Ne dersiniz Zekai Bey bu işe?

- Hangi işe paşam?

- Suikast işine... Bize suikast yapmak istemişler ya!

Adeta beynimden vurulmuşa döndüm. Benimle beraber Tevfik Rüştü Bey de, Belediye Reisi de, daha doğrusu, bütün istikbale gelenler de donmuştu. Gazi'ye suikast! Buna, bu bizimle yanyana yaşayan, dertlerimizi bizden evvel sezen, bize bizden daha yakın olan adama suikast ha!... Ve Gazi, büyük bir sükun ve itidal-i demle, o; kendini yükselten ve kendine has itidal-i demle ilave etti:

- Hem de akşam... Tam saat altıda... Yani trenden iner inmez. İzmir'e ayak basar basmaz.

Birden beyinlerimizde birer şimşek çaktı. Gayri ihtiyari birer hareketle saatlarımıza baktık. Beşbuçuğu geçiyordu. O halde? O halde biz ölüme gidiyorduk. Son süratle İzmir'e yaklaşan tren bizi, yani Gazimizi ölüme koşturuyordu. Birden:

- Paşam... dedik, İzmir'e biraz geç gitsek!

- Neden?

- Saat altıya yaklaşıyor, Geç gitmek ihtiyatlı bir hareket olur.

Gazi'nin ruha yakın nazarları üzerimizde bir saniye tevakkuf etti ve sonra sesinin kati ahengini yeniden duyduk:

- Evet, saat altıya yaklaşıyor... Fakat cinayet ve hıyanetin saat-ı altısı daha evvel çaldı.

Saat altıya çeyrek var... Trenimiz Karşıyaka İstasyonu'nu arkada bıraktı. Az sonra Bayraklı ve Hilal İstasyonlarını geçiyoruz.

Tam saat altıda tren Basmane İstasyonu'nun peronu kenarında tevakkuf ediyor. Bütün İzmir orada. Bütün İzmir halaskar Gazisini, candan ve yürekten istikbale çıkmış ve hıyanetten bihaber, pürşevk ve sürûr ile bağıyor:

-Yaşa Gazi! Yaşa Halâskâr!

Az sonra Gazi'yi donanmış sokaklarda, halkın sürekli alkışları arasında, otomobillerle takibediyoruz.

Saat altıbuçuk. Gazi Birinci Kordon'da, Naim Palas önünde, otomobilinden iniyor.

İşte Gazi, binbir ölümden yılmamış ve yılmayan bu büyük adam, o günü böyle yaşadı, (*Anadolu*, 24 Haziran 1926).